

Μαρία Κ. Κουμαριανού, Η Εκκλησία των Μαρωνιτών: παρελθόν και παρόν, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2024¹

Ν. Κουρεμένος

Πολύ συχνά όταν γίνεται λόγος για τον *Ανατολικό Χριστιανισμό* ή τον *Χριστιανισμό της Ανατολής* το μυαλό μας αυθόρμητα ταυτίζει αυτή την έννοια με την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία έχει ως θεμελιακό σημείο αναφοράς, κατά κύριο λόγο, την Βυζαντινή παράδοση και κατ' επέκταση την ομολογιακή και πολιτισμική έκφραση του Χριστιανισμού στη Νοτιο-Ανατολική Ευρώπη και τον Σλαβικό κόσμο. Ένας πιο υποψιασμένος αναγνώστης θα μπορούσε να εντάξει στο πλαίσιο αυτό και τους αραβόφωνους ορθόδοξους χριστιανούς της Εγγύς και Μέσης Ανατολής για μια πιο ολοκληρωμένη αποτύπωση του δυναμικού αυτού σχήματος που αρκετά εύστοχα ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης έχει αποκαλέσει στο παρελθόν *Ορθόδοξη Κοινοπολιτεία*. Εκτός όμως από την οικεία σε μας Χριστιανική Ανατολή της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας, την λεγόμενη από κάποιους και *καθ' ημάς Ανατολή* -έκφραση με πολιτισμικές, ταυτοτικές μα και ενίοτε νοσταλγικές ή αλυτρωτικές συνδηλώσεις...- υπάρχει και μια άλλη Χριστιανική Ανατολή, λιγότερο πατιναρισμένη, πληθυσμιακά ισχνή και πολλαπλά κατακερματισμένη, της οποίας η σχέση με την Βυζαντινή παράδοση διακόπηκε κάπως βίαια, αρχικά λόγω των Χριστολογικών ερίδων του 5ου και 6ου αι. και στη συνέχεια εξαιτίας της Ισλαμικής κατάκτησης των περιοχών Συρίας, Παλαιστίνης και Αιγύπτου κατά τον 7ο αι. Πρόκειται για τον συχνά αποκαλούμενο στα Ελληνικά ως *Αρχαίο Ανατολικό Χριστιανισμό*, ένα ομολογιακά, γλωσσικά και πολιτισμικά ετερογενές σύνολο Εκκλησιών, στο οποίο συναριθμούνται μεταξύ άλλων η Κοπτική, η Αρμενική, η Αιθιοπική, η Ασσυριακή –για να περιοριστούμε σ' εκείνες τις Εκκλησίες που διατηρούν κάποια παρουσία στην Ελλάδα στις μέρες μας.

Μέσα σ' αυτό το ιδιαίτερο μωσαϊκό εκκλησιαστικών κοινοτήτων ξεχωριστή θέση κατέχει η Εκκλησία των Μαρωνιτών, μια Χριστιανική κοινότητα αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την περιοχή του Λιβάνου και την πολύπαθη θρησκευτική και πολιτική ιστορία της χώρας αυτής. Η ιδιαιτερότητα των Μαρωνιτών, έγκειται στις πολλαπλές ταυτότητες που εμπεριέχονται στην εκκλησιαστική τους αυτοσυνειδησία καθώς διατηρούν ως λειτουργική τους γλώσσα τη συριακή διάλεκτο, αποδέχονται τη δογματική διδασκαλία της Δ' Οικουμενικής Συνόδου, είναι ενωμένοι με την Εκκλησία της Ρώμης ενώ ο επικεφαλής τους φέρει τον τίτλο του Πατριάρχη Αντιοχείας. Με την Εκκλησία των Μαρωνιτών καταπιάνεται το τελευταίο πόνημα της Μαρίας Κουμαριανού που κυκλοφόρησε πρόσφατα από τις εκδόσεις Ηρόδοτος σε μια έκδοση που υπερβαίνει τις 400 σελίδες. Πρόκειται για μια επιστημονικά άρτια εργασία που χαρακτηρίζεται από εμπειριστατομένη πραγμάτευση του θέματος, ενδελεχή παράθεση και ανάλυση των σχετικών πηγών, και διεξοδική συζήτηση με την δευτερεύουσα βιβλιογραφία.

Η εργασία επιχειρεί μια ταυτόχρονη διαχρονική και συγχρονική προσέγγιση στην ιστορία της Μαρωνιτικής Εκκλησίας από την ίδρυσή της μέχρι και τη σημερινή της κατάσταση. Τα τρία βασικά ζητήματα τα οποία πραγματεύεται η σ. στα ισάριθμα κεφάλαια του βιβλίου είναι: α) οι απαρχές της ιστορίας της Μαρωνιτών και η υιοθέτηση από μέρους τους της διδασκαλίας του Μονοθελητισμού κατά τον 7ο αι., β) ο σταδιακός εκλατινισμός τους από την εποχή των Σταυροφοριών μέχρι και την Α' Σύνοδο του Βατικανού (1869-70) και γ) η ανάμιξη της Μαρωνιτικής Εκκλησίας στις πολιτικές εξελίξεις του Λιβάνου κατά τον 20ο αι. και τον πολυετή και αιματηρό εμφύλιο πόλεμο.

¹ Η βιβλιοκριτική αποτελεί αναδημοσίευση από το περιοδικό *ΣΥΝΑΞΗ*, τεύχος 171, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2024, σσ. 94-96.

Σε ότι αφορά τις απαρχές της Εκκλησίας των Μαρωνιτών, αυτές φαίνεται να συνδέονται με τον ασκητή Μάρωνα που έζησε κατά τα τέλη του 4ου και τις αρχές του 5ου αι. και για τον οποίο διαζώζει κάποιες πληροφορίες ο Θεοδώρητος Κύρρου στη *Φιλόθεο Ιστορία* του. Μετά το θάνατο του Μάρωνα ανεγέρθηκε προς τιμή του μια ομώνυμη μονή μεταξύ των πόλεων της Απάμειας και της Έμεσας, στη δεξιά όχθη του ποταμού Ορόντη, η οποία εξελίχθηκε σε σπουδαίο μοναστικό κέντρο της περιοχής της Συρίας και κατά τη διάρκεια των Χριστολογικών ερίδων φαίνεται πως υποστήριξε σθεναρά τις αποφάσεις της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου, τασσόμενη με την παράταξη των Χαλκηδονίων. Οι πρώτοι Μαρωνίτες επομένως υπήρξαν οι μοναχοί της μονής του αγίου Μάρωνα στην Απάμειοατης Συρίας που υποστήριζαν τις αποφάσεις της Συνόδου της Χαλκηδόνας. Ταυτισμένοι με την αυτοκρατορική εκκλησιαστική πολιτική οι Μαρωνίτες συνέχισαν αυτή την παράδοση και κατά τον 7ο αι. όταν ο αυτοκράτορας Ηράκλειος προσπάθησε να επιβάλλει την διδασκαλία του Μονοθελητισμού. Η επακόλουθη Αραβική κατάκτηση σήμανε την αποκοπή των Μαρωνιτών από την βυζαντινή πραγματικότητα και οδήγησε στην σταδιακή αραβοποίησή τους και την μετατόπιση τους νοτιότερα στις ορεινές περιοχές του Λιβάνου. Οι χριστιανικοί πληθυσμοί της περιοχής υπό την πνευματική καθοδήγηση των Μαρωνιτών μοναχών υιοθέτησαν σταδιακά την αραβική γλώσσα αλλά διατήρησαν την μονοθελητική ομολογία τους που τους διέκρινε από τους αντι-Χαλκηδόνιους Συρο-ορθοδόξους και τους Νεστοριανίζοντες Ασσυρίους.

Ο προοδευτικός εκλατινισμός των Μαρωνιτών είναι ο βασικός θεματικός άξονας του δεύτερου κεφαλαίου του βιβλίου. Όταν έφθασαν στην περιοχή οι πρώτοι Σταυροφόροι και ίδρυσαν τα Λατινικά βασίλεια της Εγγύς Ανατολής ήρθαν σε επαφή με τον ντόπιο Χριστιανικό πληθυσμό και με τους Μαρωνίτες, τους οποίους κατάφεραν με σχετική ευκολία να προσεταιριστούν και να φέρουν σε κοινωνία με την Εκκλησία της Ρώμης. Από τον 13ο αι., επομένως, η Μαρωνιτική Εκκλησία προσχώρησε στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και υπέστη μια σταδιακή διαδικασία εκλατινισμού που είχε σαν αποτέλεσμα την απώλεια πολλών στοιχείων την ιστορικής και θεολογικής της ιδιοπροσωπείας ακριβώς γιατί ήταν συνδεδεμένα με την διδασκαλία του Μονοθελητισμού. Κατά τους νεώτερους χρόνους, ωστόσο, οι Μαρωνίτες διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο, τόσο για την διευκόλυνση της παρουσίας και της δράσης των Ρωμαιοκαθολικών μοναστικών ταγμάτων στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, αλλά και στην εξοικείωση του Δυτικού Χριστιανικού κόσμου με την πνευματική παρακαταθήκη της αραβόφωνης και συρόφωνης Χριστιανικής Ανατολής αφού συνέβαλλαν ουσιαστικά σε δραστηριότητες όπως η έκδοση βιβλίων, η αντιγραφή χειρογράφων, η διάδοση κειμένων, η διδασκαλία γλωσσών κ.α. Για την επαναξιολόγηση, της αξίας της ιδιοπροσωπείας της Μαρωνιτικής παράδοσης, ως ιδιαίτερης Ανατολικο-Καθολικής κοινότητας έπρεπε να περιμένουν μέχρι την Β΄ Βατικανή Σύνοδο (1962-1965), όπου κατοχωρώθηκε το δικαίωμα του να διατηρούν απρόσκοπτα την ιδιαίτερη λειτουργική τους παράδοση και να απολαμβάνουν καθεστώς σχετικής εκκλησιαστικής αυτονομίας.

Το τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου είναι αφιερωμένο στον 20ό αι. και εστιάζει κατά κύριο λόγο στην συμβολή της Μαρωνιτικής Εκκλησίας στη διαμόρφωση του σύγχρονου Λιβάνου. Μια από τις πιο σημαντικές παρατηρήσεις της σ. συνίσταται στην αντιδιαστολή του Λιβανεζικού εθνικισμού που υποστηριζόταν από τους Μαρωνίτες με τον Αραβικό εθνικισμό που υποστηριζόταν κυρίως από τους Σουνίτες μουσουλμάνους κατά την περίοδο της Γαλλικής εντολής (1919-1943). Ουσιαστικά η επικράτηση του πρώτου, με την επίδραση της Μαρωνιτικής Εκκλησίας επέτρεψε τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου Λιβάνου μετά τη λήξη της Γαλλικής εντολής, και τη διαμόρφωση ενός πολιτικού συστήματος με ποσοτώσεις, στο οποίο οι Μαρωνίτες αναλάμβαναν ένα μεγάλο μερίδιο εξουσίας της χώρας.

Αναμφίβολα η εν λόγω εργασία έρχεται να καλύψει ένα μεγάλο κενό στην Ελληνική βιβλιογραφία. Για πρώτη φορά παρουσιάζεται στο Ελληνικό κοινό με τρόπο εμπειρισματομένο και τεκμηριωμένο η ιστορική πορεία και η σύγχρονη πραγματικότητα της Εκκλησίας των Μαρωνιτών.

Στις σελίδες του βιβλίου ο αναγνώστης θα βρεί πλήθος πληροφοριών σχετικά με πρόσωπα και γεγονότα του γενικότερου εκκλησιαστικού βίου καθώς πλούσια βιβλιογραφία, αξιοποίηση αρχαιακού υλικού, παράθεση μεγάλων αποσπασμάτων από πηγές σε διάφορες και όχι εύκολα προσβάσιμες γλώσσες όπως τα αραβικά ή τα συριακά. Η σ. προσφέρει γενναιόδωρα ένα ταξίδι στο γοητευτικό κόσμο του πολυμορφικού Χριστιανισμού της Εγγυς και Μέσης Ανατολής, στο οποίο εμπλέκονται αρμονικά μεσαιωνικοί χρονικογράφοι, ρωμαίοι ποντίφικες, εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι και κάθε προέλευσης οριενταλιστές με φόντο την επιβλητική οροσειρά του Λιβάνου. Η επιγύση που αφήνει η ανάγνωση του εν λόγω βιβλίου συνίσταται στην ισορροπία μεταξύ επιστημονικής λογιουσύνης και σεβασμού στις γηγενείς θρησκευτικές παραδόσεις μεσα από μια αντικειμενική εξιστόρηση της ιστορίας και του πνευματικού βίου των Μαρωνιτών χωρίς ίχνος πολεμικής ή απολογητικής διάθεσης. Μακάρι το καθόλα αξιέπαινο αυτό εγχείρημα της σ. να βρεί αντάξιους μιμητές έτσι να ώστε να υπάρξουν ανάλογες παρουσιάσεις και άλλων εκκλησιαστικών παραδόσεων μιας τόσο κοντινής αλλά ελάχιστα γνωστής Ανατολής.

Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Νίκος Κουρεμένος σπούδασε Θεολογία στο Τμήμα Θεολογίας του ΕΚΠΑ, όπου και ειδικεύτηκε σε επίπεδο Master στην Εκκλησιαστική Ιστορία. Είναι Διδάκτορας Ανατολικών Εκκλησιαστικών Σπουδών στο Ποντιφικό Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών της Ρώμης. Επιπλέον έχει διατελέσει μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Hebrew University of Jerusalem του Ισραήλ και στη Fondazione per le scienze religiose στη Bologna της Ιταλίας. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζουν στην ιστορική πορεία του Χριστιανισμού στην Ανατολική Μεσόγειο καθώς και στη συμβολή της σύγχρονης Ορθόδοξης θεολογίας στην Οικουμενική κίνηση. Η διδακτορική του διατριβή έχει εκδοθεί το 2019 στη σειρά Patrologia Orientalis από τις εκδόσεις Brepols. Έχει διδάξει ως επίσκεπτης Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Eichstätt-Ingolstadt της Βαυαρίας. Επί του παρόντος, είναι ερευνητικός εταίρος στην Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου και εντεταλμένος διδάσκων Θρησκευολογίας στο Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.